

Γιούλη (Αγγελική) Χρονοπούλου

Αποσπάσματα από ανέκδοτο κείμενο της Βικτωρίας Θεοδώρου για τη Μακρόνησο

Εισαγωγή

Η Βικτωρία Θεοδώρου, μαζί με άλλες περίπου 1500 συνεξόριστές της στο Τρίκερι, μεταφέρθηκαν στη Μακρόνησο στις 27 Γενάρη 1950, για να επιστρέψουν πάλι στο Τρίκερι ένα εξάμηνο αργότερα, στις 31 Ιουλίου 1950, ως «ανεπίδεκτες αναμορφώσεως», έχοντας απομείνει πια περίπου 500. Με την επανεγκατάστασή τους στο «δεύτερο Τρίκερι», 8 γυναίκες, μεταξύ αυτών και η Βικτωρία, υπό την καθοδήγηση της Ρόζας Ιμβριώτη και της Λίζας Κόττου¹ (και εντέλει του ΚΚΕ) συνάχτηκαν και αποφάσισαν να καταγράψουν επί τόπου τα μαρτύρια που έζησαν στους διάφορους τόπους εξορίας, κράτησης και βασανισμού, όπου βρέθηκαν ακολουθώντας την κοινή μοίρα (Χίος, Τρίκερι, Μακρόνησος), ώστε να διατηρηθούν στη μνήμη, αλλά και να μην αλλοιωθούν από την απόσταση του χρόνου ή από μεταγενέστερες επεξεργασίες.² Οι γυναίκες μοίρασαν μεταξύ τους το καθήκον της καταγραφής σύμφωνα με τις χρονικές περιόδους και τους τόπους και η Βικτωρία Θεοδώρου ανέλαβε το Τρίκερι. Η καταγραφή, όπως είναι φυσικό, έγινε με τεράστιες δυσκολίες, αφού και τα υλικά της γραφής, το μελάνι και το χαρτί, ήταν δυσεύρετα, αλλά και η όλη διαδικασία γινόταν με μεγάλες προφυλάξεις, στα κρυφά, με τους φρουρούς παραδίπλα. «*Φύλαγαν τα χειρόγρατά τους πότε στη γη, πότε στο στρώμα τους ή και κατάσαρκα στο στήθος*».³ Τα βράδια μαζεύονταν και διάβαζαν τα γραπτά τους, για να επικυρώνεται η αντικειμενικότητά τους, όπως λέει η Βικτωρία. Τα τετράδια γράφτηκαν από τον Οκτώβριο του 1950 έως τον Αύγουστο του 1951.⁴ Φεύγοντας από το νησί τα έθαψαν σε μια κουφαλισμένη ελιά⁵ ή προηγουμένως τα φυγάδευσαν με ανθρώπους που η τύχη τους ήταν άγνωστη. Έτσι, τα ίχνη τους χάθηκαν και βρέθηκαν αργότερα, το 1973, όταν η Ρόζα Ιμβριώτη, άρρωστη πια, κάλεσε εντελώς απροσδόκητα τη Βικτωρία Θεοδώρου στο σπίτι της, και της εμπιστεύθηκε αυτά τα τετράδια, τα οποία εντέλει είχαν βρεθεί στα χέρια της. Η Βικτωρία τα δακτυλογράφησε, έγραψε πρόλογο και τα εξέδωσε μόλις οι καιροί ήταν κατάλληλοι, δηλαδή αμέσως μετά τη μεταπολίτευση, το 1975, με τον τίτλο *Στρατόπεδα γυναικών* και με εικόνες του Γιώργη Βαρλάμου.⁶

Η Βικτωρία, λοιπόν, είχε γράψει για το Τρίκερι. Ωστόσο, στο αρχείο του πατέρα μου, Λάμπη Χρονόπουλου, που τώρα βρίσκεται στα χέρια μου, περιλαμβάνονται και κάποια

¹ Την αναφορά αυτή κάνει η Βικτωρία σε συνέντευξη στην Έλλη Παιονίδου στον «Ριζοσπάστη» στις 30 Μάη 1975 ενόψει της έκδοσης του βιβλίου.

² Το συνεργείο αποτελούσαν οι κρατούμενες: Ρόζα Ιμβριώτη, Αθηνά Κωνσταντοπούλου, Στάσα Κεφαλίδου, Λίζα Κόττου, Ευαγγελία Φωτάκη, Αφροδίτη Μαυροειδή - Παντελέσκου, Νίτσα Γαβρηλίδου και Βικτωρία Θεοδώρου.

³ Από τον πρόλογο του βιβλίου *Στρατόπεδα γυναικών*, γραμμένον από τη Βικτωρία Θεοδώρου.

⁴ Μόνη εξαίρεση αποτελεί το τετράδιο της Ρόζας Ιμβριώτη, που γράφτηκε στη Λάρισα, όπου είχε μεταφερθεί πριν τη Μακρόνησο, τον Μάρτη του 1950.

⁵ Μάλιστα, η Βικτωρία σε μια εκδρομή της στο Τρίκερι το Οκτώβριο του 1972 προσπάθησε να εντοπίσει την ελιά, πλην μάταια, γιατί η φυσιογνωμία του νησιού είχε σημαντικά αλλάξει στα 20 ενδιάμεσα χρόνια.

⁶ Το τετράδιο της Λίζας Κόττου χάθηκε, αν και αργότερα, ωστόσο, βρέθηκε και η Β.Θ. το κατέθεσε στα ΑΣΚΙ. Επίσης, στην πρώτη έκδοση του 1975 δεν συμπεριλαμβάνεται το τετράδιο της Νίτσας Γαβρηλίδου, που βρέθηκε στο μεταξύ, και προστέθηκε στη δεύτερη έκδοση του 1976.

χειρόγραφα σε τετράδια, που του είχε εμπιστευθεί, τα οποία δεν είχαν εκδοθεί. Το ένα αναφέρεται στη Χίο,⁷ το δεύτερο στη Μακρόνησο, δηλαδή σε τόπους εξορίας που είχαν αναλάβει άλλες κρατούμενες, κι ένα ακόμη στο Τρίκερι, αλλά με αφήγηση διαφορετική από την εκδομένη.⁸

Αυτές οι ανέκδοτες μέχρι τώρα εξιστορήσεις έχουν δυο βασικές διαφορές από αυτές που περιλήφθηκαν στο βιβλίο. Κατ' αρχάς, έχουν γραφεί σε μεταγενέστερο χρόνο σε σχέση με τα άλλα, δηλαδή όχι μέσα στην εξορία. Αυτό είναι σαφές, αφού σε κάποια σημεία της αφήγησης η Βικτωρία Θεοδώρου απευθύνεται στις δίδυμες κόρες της. Μάλιστα, στο πάνω περιθώριο της πρώτης σελίδας του τετραδίου της Χίου υπάρχει αφιέρωση σ' εκείνες: «στα παιδιά μου *Μαρία και Ειρήνη*». Φυσικά, αυτό το τελευταίο δεν αποτελεί από μόνο του χρονολογική απόδειξη, αφού θα μπορούσε να έχει γραφτεί σε χρόνο μεταγενέστερο από τα κείμενα. Το πρώτο, όμως, στοιχείο, είναι αναμφισβήτητο, αφού αποτελεί μέρος της αφήγησης. Δεν γνωρίζω, φυσικά, το πότε ακριβώς έχουν γραφτεί, προφανώς το *terminus post quem* είναι η χρονολογία γέννησης των θυγατέρων της (1956), αλλά φαντάζομαι ότι αυτό έγινε μάλλον αργότερα, αν και σε χρόνο που τα παιδιά ήταν ακόμα μικρά, αφού σε ένα σημείο αναφέρει: «*Θα περάσουνε χρόνια πολλά κι' εσείς θα μεγαλώσετε μέσα στην αγάπη του σπιτικού μας*». Θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει ότι η καταγραφή έγινε όταν επεξεργαζόταν την έκδοση των Στρατοπέδων, οπότε αναμοχλεύτηκαν τα γεγονότα στη μνήμη της, ωστόσο κάτι τέτοιο δεν μοιάζει τόσο πιθανό, καθώς το 1973-74 τα κορίτσια ήταν ήδη 17-18 χρόνων.⁹

Επιπλέον, τα κείμενα αυτά, όπως προκύπτει ήδη από την παραπάνω επισήμανση, είναι γραμμένα σε πιο προσωπικό τόνο, χρησιμοποιείται συχνά το α' ενικό, αναφέρεται και σε προσωπικές της περιπέτειες και προσλήψεις των συμβάντων, πράγμα που αποφεύγεται απολύτως στα εκδομένα, όπου κυριαρχεί το α' ή γ' πληθυντικό και δεν υπάρχει καμιά αναφορά σε επεισόδια που αφορούν την ίδια. Έτσι, μοιάζει φυσικό να επανέρχεται στην αφήγηση για το Τρίκερι, αποτυπώνοντας πια ορισμένα καινούργια, περισσότερο ατομικά επεισόδια. Ωστόσο, το γενικότερο ύφος και ο τρόπος γραφής δεν είναι ουσιαστικά διαφορετικό, ούτε φαίνεται η απόσταση του χρόνου, αντίθετα μοιάζει να είναι κι αυτό γραμμένο μέσα στα γεγονότα, όπως και τα άλλα. Άλλωστε, και τα άλλα έχουν γραφτεί ως παρελθόν (μολονότι στα χρόνια της εξορίας) και όχι ως παρόν, αφού αναφέρονταν στα στρατόπεδα από τα οποία είχαν περάσει πριν συγκεντρωθούν στο «δεύτερο Τρίκερι». Πάντως, εδώ μαθαίνουμε περισσότερα για την ίδια τη Βικτωρία και τα συναισθήματά της, πράγμα που είχε αποφευχθεί στα εκδομένα κείμενα. Είναι, λοιπόν, πιο εξομολογητικά και πράγματι μοιάζουν να απευθύνονται στην οικογένειά της και όχι σε ξένους, μολονότι συχνά επαινεί επωνύμως αρκετές συνεξοριστές της. Καταγράφει, λοιπόν, όσα δεν ανέφερε στα *Στρατόπεδα γυναικών*, αφού τη Χίο και τη Μακρόνησο είχαν αναλάβει άλλες γυναίκες κι απέμενε να μιλήσει

⁷ Για την ακρίβεια, βρέθηκε ένα τετράδιο με την αφήγηση για τη Χίο, που όμως είναι ανολοκλήρωτη, δηλαδή ολοκληρώνεται σε άλλο τετράδιο, που δεν βρέθηκε.

⁸ Η αφήγηση για τη Μακρόνησο απλώνεται σε δύο τετράδια και είναι ολοκληρωμένη. Στο πρώτο από αυτά προηγείται η διήγηση για το Τρίκερι.

⁹ Αφού είχε ολοκληρωθεί το άρθρο και είχε σταλεί για δημοσίευση, εντελώς απρόσμενα, βρέθηκε το χαμένο εξώφυλλο του πρώτου τετραδίου της Βικτωρίας (κορνιζαρισμένο στο πίσω μέρος ενός πίνακα, φυλαγμένου με πράγματα του πατέρα μου), στο οποίο υπήρχε η χρονολογία της καταγραφής: *Νοέβρης 1960*, που επιβεβαιώνει την εκτίμησή μου.

για τις δικές της εμπειρίες, που βέβαια δεν διαφέρουν ουσιαστικά από αυτές των άλλων. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι μερικά περιστατικά αναφέρονται πανομοιότυπα. Από την άλλη, υπάρχουν και ορισμένες διαφοροποιήσεις, που θα σχολιαστούν στη συνέχεια. Η Βικτωρία κάνει και κάποιες λανθασμένες χρονικές αναφορές, χωρίς, βέβαια, αυτό να επηρεάζει τη γενικότερη αξιοπιστία της αφήγησης. Επίσης, τα χειρόγραφα έχουν υποστεί μεταγενέστερη επεξεργασία, υπάρχουν διορθώσεις και διαγραφές με άλλο στυλό.

Από το σύνολο της αφήγησης που βρίσκεται στα τετράδια, εδώ επιλέγω να παραθέσω αποσπάσματα πιο προσωπικά και πιο συναισθηματικά, παρότι δεν μπορεί να λείπει η τραχύτητα των καταστάσεων. Είναι χαρακτηριστικό, πάντως, το γεγονός ότι, παρά την τραγικότητα και τη σκληρότητα των δεδομένων, η Βικτωρία βρίσκει χώρο για να εισχωρήσει η ήμερη σκέψη και η τρυφερότητα.

Σημειώνω, τέλος, ότι στη μεταγραφή του κειμένου υπήρξαν ελάχιστες παρεμβάσεις σε στίξη, ορθογραφία και απάλειψη διορθώσεων, χωρίς δηλαδή να παρατίθενται οι προγενέστερες γραφές. Όλες αυτές οι παρεμβάσεις έγιναν προκειμένου να είναι πιο ευανάγνωστο το κείμενο. Ωστόσο, επέλεξα να διατηρήσω εντός παρενθέσεως με την ένδειξη «διαγραμμένο» ορισμένα από τα χωρία που η Βικτωρία αποφάσισε να σβήσει (άραγε να παραλείπει σε ενδεχόμενη έκδοση;), εξαιτίας του ότι θεωρώ πως δεν είναι καθόλου περιττά – αντίθετα, φωτίζουν περαιτέρω το θέμα και αποκαλύπτουν διαυγέστερα τη σκέψη, τα συναισθήματα της Βικτωρίας, αλλά και τη λογοτεχνικότητα της γραφής της. Θεωρώ, έχοντας μελετήσει πολλά χειρόγραφα της (και ποιητικά) και αντιπαραβάλλοντάς τα με την τελική έκδοση, ότι η Βικτωρία επέλεγε την αφαίρεση, εκτιμώντας καθ' υπερβολήν την έννοια του περιττού. Προσωπικά, θα κρατούσα ό, τι επέλεξε να περικόψει. Άλλες φορές πάλι τα διατήρησα γιατί έχει αξία να δει κανείς την αυτολογοκρισία της. Από τις διορθώσεις έβαλα την τελευταία εκδοχή, μολονότι είναι άγνωστο πότε και υπό ποιο πρίσμα έγινε η διόρθωση (άραγε και από ποιον;). Κάποιες φορές κι εδώ θα επέλεγα την πρώτη εκδοχή. Ασφαλώς, το όλο υλικό χρειάζεται πολλή επεξεργασία, ωστόσο έκρινα ότι στο παρόν αφιέρωμα αξίζει να δημοσιευτεί ένα τμήμα του.

Ακολουθούν αποσπάσματα από την αφήγηση για τη Μακρόνησο, που, ασφαλώς, είναι συγκλονιστικά. Το πιο σημαντικό, ωστόσο, είναι, κατά τη γνώμη μου, ότι η απίστευτη σκληρότητα που επέδειξαν οι «δήμιοι», με στόχο τη σωματική και ηθική εξόντωση των δεσμοτών, χωρίς ίχνος λύπησης ή σεβασμού, όχι μόνο δεν αφαίρεσε την ανθρωπιά από τα θύματα, αλλά ίσα ίσα τη βάρυνε. Κι αυτό είναι, τουλάχιστον, αξιοθαύμαστο!

Είμαστε στο Μακρονήσι!

Σε λίγο θα πατήσουμε τη στεριά όπου εμαρτυρήσανε τ' αδέρφια μας. (διαγραμμένο: τους βράχους όπου είδανε τη λύσσα των ανθρώπων σ' έναν αδερφοκτόνο σπαραγμό και η αγριότητα ξεπερνάει τη θάλασσα.) Τα πλοία δεν επλευρίζανε στη στεριά και μας βγάλανε με μπενζίνες και καΐκια.

Είχαμε βραχεί από τα κύματα, είμαστε κίτρινες από τη ναυτία και βρώμικες. Οι στρατιώτες μας κύτταζαν με λύπηση. (διαγραμμένο: και πού και πού κουνούσανε την κεφαλή τους με σημασία.) Ήτανε οι «ανανήψαντες», όσοι δηλώσανε σε (διαγραμμένο:

φριχτά) βασανιστήρια και για να γλυτώσουνε ως το τέλος γινήκανε υπηρέτες του βασανιστή.

Βράδυαζε. Ανάψανε τα ηλεκτρικά. Σπάταλο το ηλεκτρικό φως επλημμύριζε τη φριχτή γύμνια του τόπου.

Τα μεγάφωνα στους στύλους εφωνάζανε: «Γυναίκες γυρίστε στην Ελλάδα! Αποκηρύξτε, αναθεματίστε, τον εχθρό της πατρίδος! Γυναίκες, παραδοθείτε! Εδώ δε θα αντέξετε. Εδώ θα γονατίσετε. Μάταιη η αντίστασή σας. Αυπηθείτε τη Ζωή σας!»

Ο πόλεμος άρχισε πριν καλά πατήσουμε το πόδι μας στο νησί. Η πίεση, η βία μας χτυπούσε από παντού. (διαγραμμένο: Δεν υπήρχε έλεος για μας και συμπόνοια.) Πώς θα σωθούμε από δω;

Εμβατήρια και τραγούδια αρχίσανε τώρα τα μεγάφωνα. Ας μας δίνανε, Θε μου, φαγί και νερό και ξέραμε πώς να πολεμήσουμε. Δεν είμαστε ανήξερές της αγριότητας του στρατού. Ύστερα νιώθαμε κάποια ασφάλεια βλέποντας τους καταυλισμούς των ανδρών.

Δε μας αφίσανε να πάρουμε τίποτ' απ' τα λίγα πράγματα που βαστούσαμε. Με τα ρούχα που φορούσαμε, κι' όπως είμαστε, μας μπάσανε στον κλωβό του Α' τάγματος.¹⁰ Μεγάλες σκηνές ήτανε στημένες στη σειρά και γύρω γύρω το συρματόπλεγμα. «Λόχος Α' κλωβός Γ' - Α.Ε.Τ.Ο. – Ε.Σ.Α.Γ.» Αυτή θα 'τανε η καινούργια μας διεύθυνση, αλλά τα γράμματα ήταν απαγορευμένα. Εκεί μέσα εσωριαστήκαμε κι' εκαθήσαμε πάνω στ' άχυρα, που είχανε στρώσει οι προτύτεροι κάτοικοί τους. Τ' άχυρα μυρίζανε βαρειά γιατί οι κρατούμενοι συχνά αναγκαζόντανε να αποπατούνε μέσα στη σκηνή. Κι' όμως εμείναμε εκεί μέσα όλη τη νύχτα δίχως να κλείσουμε τα μάτια μας. Και τα χωρατά τώρα εσταματήσανε κι' οι κουβέντες τελειώσανε, σφιγγόμαστε μόνο η μια πάνω στην άλλη για να βρούμε ζεστασιά και κουράγιο.

Δυο ώρες πριν να φέξει ακούσαμε τρεχάματα, φωνές και φοβέρες. Ουρλιαχτά από τις κάτω σκηνές και βλαστήμιες έφερνε ο βοριάς που μπερδεύονταν με το ρόχθο της θάλασσας και κάνανε μια συμφωνία κολασμένη. Τα βήματα κοντεύανε και σε μας, ηλεκτρικά φανάρια φωτίζανε ολόγυρα τη σκηνή μας, έφτασε η ώρα της δοκιμασίας. Θα πληρώναμε την προσβολή που τους κάναμε: Ένα μερόνυχτο στο Μακρονήσι χωρίς να υπογράψουμε δήλωση.

Οι Αλφαμίτες μπήκαν εξαγριωμένοι στη σκηνή και ρίζανε τους φακούς καταπάνω μας. Είμαστε εικοσιδυό γυναίκες στριμωγμένες μια μάζα στη γωνιά και μόλις τους είδαμε σηκωθήκαμε όρθιες και πανέτοιμες.

Διαλέξανε τις νέες πρώτα και σήκωσαν τα ρόπαλα.

Βγάλε το παλτό σου! Βγάλε τα παπούτσια σου! Φωνάζανε. Υπακούσαμε και δεχτήκαμε το μπαμπού και το πέτσινο μαστίγιο στις γάμπες, στο κεφάλι, στη ράχη. Κλωτσιές στην

¹⁰ Η Αφροδίτη Μαυροειδή - Παντελέσκου, που γράφει το σχετικό κεφάλαιο στα *Στρατόπεδα γυναικών*, όχι απλώς μιλά για τη μεταφορά των πραγμάτων τους και τη δυσκολία που συνεπαγόταν, αλλά αφιερώνει και αρκετές σελίδες για να περιγράψει τα ψυχολογικά και σωματικά βασανιστήρια που σχετίζονταν με αυτά, αφού ανάγκαζαν τις γυναίκες να τα βάζουν και να τα βγάζουν από τη σκηνή («Είχε πάρει πια για τα καλά το βράδυ κι εμείς ακόμα ανεβοκατεβαίναμε ζαλίγκα...»). Το πιθανότερο είναι ότι, ενώ ήρθαν μέχρι το Λαύριο με το ίδιο αρματαγωγό, στη συνέχεια τις παράλαβαν λίγες - λίγες με ένα μικρό πλοίο, οπότε πιθανόν να τις περίμενε διαφορετική αντιμετώπιση στην αποβίβαση.

κοιλιά, ποδοπάτημα αν πέφταμε χάμω. Το αίμα έτρεχε από τα πρόσωπα, βογγητά βγαίνανε από το στήθος, δεν αντέχαμε να μείνουμε βουβές.

Δε λυπάσαι τα νειάτα σου; Μου είπε ένας με κατάμαυρο μουστάκι, ψηλός και γεροδεμένος. – Τι να σε κάνω, αν σε χτυπήσω θα διαλυθείς, πήγαινε στο πέντε να υπογράψεις!

Δε μιλούσα, έτρεμα σύγκορμη (διαγραμμένο: από την τρομάρα μου και τη φρίκη). Θυμήθηκα τη μάνα μου και ευχόμουν να μην δει μήτε στ' όνειρό της την αποψινή νύχτα. (διαγραμμένο: Να μη δει γιατί θα πάρει τα θάλασσα και τους δρόμους και θα γίνει θεριό, θα γίνει δράκαινα).

Δε μιλούσα, κι' άξαφνα μια σιδερένια παλάμη με χτύπησε στον αριστερό κρόταφο (διαγραμμένο: στ' αριστερό αυτί). Όλα σβουρίζανε γύρω μου και χάθηκαν.

Όταν συνήλθα βρέθηκα σε μιαν άλλη σκηνή. Γύρω απ' ένα τραπέζι κάθονταν στρατιωτικοί και με κυττάζανε κοροϊδευτικά. Πάνω στο τραπέζι κόλλες χαρτί, πέννες και μελάνια. Στη γωνιά ένας χοντρός και ξανθός φαντάρος κατακόκκινος μ' ένα μαστίγιο κάτω απ' τη μασχάλη. Μου δόσανε μια πέννα. Εδώ, μου είπανε, θα υπογράψεις! Μα γιατί να υπογράψω; Να μετανιώσω γιατί; Γιατί να καταδικάσω και ν' αποκηρύξω κόμματα κι' ανθρώπους που δε μ' έβλαψαν, που δε γνωρίζω; (διαγραμμένο: Και τι αξία έχει μια υπογραφή μου; Όχι, δεν υπογράφω!) Είπα και περίμενα... [Στο περιθώριο γραμμένο: Ο ξανθός φαντάρος έκανε να χυμήξει, άλλος μου 'δινε την πέννα στο χέρι. Εγώ έτρεμα, το στόμα μου είχε ξεραθεί.) Μα δεν ξέρω ακόμα και δεν μπόρεσα να εξηγήσω το γιατί δε με ξανάδειραν. Τι τους απόπλισε. Ήτανε κουρασμένοι; Ήταν η στιγμή καλότυχη; Ήταν η ευχή της μάνας μου που τέτοιαν ώρα σηκώνεται από το στρώμα και τοιμάζεται για τη δουλειά της ψιθυρίζοντας μύριες προσευχές (διαγραμμένο: κι' ευλογίες και παρακάλια για τα διωγμένα παιδιά της); Μυστήριο.

Φεύγα! μου λένε. Πήγαινε να δεις πόσες μείνανε αμετανόητες!

Βγήκα ζαλισμένη (~~ό,τι και διάφεγγε η αυγή στον ουρανό~~). Ξημέρωνε. Τα φώτα πέρα στο Λαύριο τρεμοσβήνανε και τα μεγάλα άστρα (~~στον ουρανό~~) του χειμώνα. Συνήλθα, ανάπνευσα, αλλά πονούσε τ' αυτί μου, μού 'ρχονταν εμετός, παραπατούσα. Σίγουρα έπαθα ζημιά. (διαγραμμένο: Κι' ήταν αλήθεια, όπως είπε ο γιατρός αργότερα.¹¹)

Από τότε δεν μπόρεσα να βρω την υγεία μου. Έχανα βάρος. Βούιζε τ' αυτί μου όλους τους βόμβους και τους ήχους. (διαγραμμένο: Είχα ιλίγγους. Εσημαδεύτηκα.)

Πήγα στη σκηνή μου. Οι γυναίκες ήταν εκεί κουκουβιασμένες στη γωνιά. Είδα αίματα και πρησμένα στόματα, λυμένα μαλλιά, γεμάτα άχυρα και χρώματα, πρόσωπα κατάχλωμα, αγριεμένα (~~μαρτυρικά~~). Με πήρανε κοντά, με πασπατέψανε να δούνε μήπως είμαι χτυπημένη. Τους έδειξα το κεφάλι, το αριστερό μου μάγουλο κατακόκκινο από το χτύπημα (που ήτανε βαθειά μέσα κι' ο πόνος του δεν εφαινότανε).

Μου βάλανε ένα καθαρό μαντήλι που βρέθηκε κάπου. Μου είπαν να κάνω κουράγιο, με παρηγορήσανε.

.....

¹¹ Πρόκειται για μια σημαντική αναφορά, που δίνει την αιτία της μειωμένης της ακοής.

Θα περάσουνε χρόνια πολλά κι' εσείς θα μεγαλώσετε μέσα στην αγάπη του σπιτικού μας και μπορεί κάποτε μ' ένα χαρούμενο καϊκι να πάτε σεργιάνι στο θαλασσινό κανάλι ανάμεσα Λαύριο και Μακρονήσι. Θα 'χουμε φυτεμένο τ' άνυδρο χώμα, θα φέρουμε νερό, θα τρυπανίσουμε τη γης χαμηλά προς τη θάλασσα μήπως βρούμε νερό για να ποτίζουμε τις ρίζες.

Σιγά σιγά τα δέντρα θα μεγαλώνουνε και το ξερονήσι θα γενή χλωρονήσι ήμερο. Θα πασκίσουμε, όπως παλεύουνε για τη βλάστηση στην έρημο του Κάρα Κουμ, να φυτέψουμε ρίζες. Γιατί η γύμνια του θα μας θυμίζει πάντα το μαρτύριο και τον ζευτελισμό που πάθαμε τα χρόνια που γράφω. Κι' οι άνεμοι που μαλώνουνε, πολεμούνε με τα λιγοστά σύννεφα και δεν τ' αφήνουνε να κάνουνε μια σύναξη πάνω από το νησί, να γουρμάσουνε τη βροχή και να στάζει λίγη δροσιά στο παιδεμένο χώμα, θα μαλακώσουνε και θα μαϊνάρουνε πια. Τα φύλλα θα ξαχνίζουμε δροσιά, η δροσιά θα γεννήσει νέφαλο, το νέφαλο νερό, και θα γεννηθούνε δροσοπιηγές να τρέχουνε από τις χαράδρες που είδανε τα βασανιστήρια κι' αποξεράθηκαν. Θα τρέχουνε νερά, θα κελαρίζουνε και θ' ανταμώνουνε τον αφρό του γιαιλού, για να ξεδιψάσει η ψυχή μας και τ' αχείλι μας. Να πηγαίνουμε να γιατρέψουμε την απλυσιά πού 'χε καμωμένα μαυριδερά λέπια στο κορμί μας, να πλυθούμε σ' αυτά τα νερά, στα νερά του Μακρονησιού. Έτσι ονειρεύτηκα το νησί μιν αστραπή που ο νους μου εταζίδεψε χρόνους μπροστά. Μα τώρα θα σας διηγηθώ πώς ήτανε όταν μας ξεφορτώσανε οι μαύρες κορβέττες και τ' αρματαγωγά στο μώλο του.

Εμπρός στα βράχια είχανε χτισμένες δυο τσιμεντένιες δεξαμενές για το νερό που φέρνανε τα «υδροφόρα» και παραπέρα δρόμος χαλικοστρωμένος που σ' έφερνε σ' ένα πλούσιο χτίριο για τους διοικητάδες και τους αξιωματικούς. Στην αυλή του πρασιά με λουλούδια και σιντριβάνι για να το βλέπουν οι διψασμένοι και να καίγονται.

Πιο πάνω προς τους λόφους εκκλησιά μεγάλη με τρούλλους και καμπαναριά, για να πηγαίνουμε να παίρνουμε συγχώρεση οι βασανιστές, και βρύση για να πλένουνε τα χέρια τους. Κατά τη θάλασσα τα μαγεριά κι' οι αποθήκες για τα τρόφιμα. Ζερβόδεξα οι καταυλισμοί για τους στρατιώτες κι' οι κλωβοί για τους αμετανόητους. Σκηνές σκηνές, πρασινόμαυρες, κοπαδιαστά στημένες πάνω στο κατάξερο χώμα. Ολόγυρα και σε κάθε σου βήμα συρματοπλέγματα, πάσσαλοι, σύρματα, σίδερα. Ανάμεσα στους κλωβούς σπιτάκια ασπρισμένα για τους φρουρούς και τους Αλφαμίτες. Σκοπιές και στύλοι κατά σειρά για το ηλεκτρικό και για τα μεγάφωνα. Και κοντά στ' άλλα της αλλόκοτης αυτής φυλακής, κάτω . από τη γύμνια τ' ουρανού, τα θέατρα. Τα θέατρα ήτανε σκαμμένα αμφιθεατρικά σαν τ' αρχαία με κερκίδες και σκηνή. Παντού μέσα στη γύμνια ετούτη έβλεπεσ ασπρογάλανες σημαίες και φωτογραφίες του Παπάγου, του Βασιλόπουλου, του Τζανετάκου, του Κανελλόπουλου και κάθε σκύλου που γέννησε τούτη η δύστυχη πατρίδα και μάλιστα η Πελοπόννησο, για να ξεσκίξει τ' άλλα της παιδιά. Όλα ήτανε φρεσκοασπρισμένα, ταχτοποιημένα.

Λοιπόν ψηλά προς το βουνό ήταν κι' ένας ξεμοναχιασμένος καταυλισμός, «το σύρμα», όπου είχανε αποκλεισμένους τους φαντάρους που δεν υπογράφανε δήλωση. Εκεί είχανε μαζεμένους όσους σαλέψανε τα λογικά τους από τα βασανιστήρια, όσους είχανε πάθει παράλυση και κατάγματα. Μέσα στη χαράδρα, σ' άλλον κρυφό καταυλισμό είχανε ως εκατό σακατεμένους.

Καμιά φορά τους βγάζανε για νερό και τους κυττούσαμε από μακριά να πηγαίνουν κουτσοί και καμπουριασμένοι, άλλοι να κάθονται κάτω ανήμποροι να σηκωθούν, κι'

άλλοι να τους βοηθάνε να πάρουν τα πόδια τους για να μην τους χτυπήσουν οι αλφαμίτες. Όλη τη νύχτα εφέγγανε τα ηλεκτρικά και μεγάλοι προβολείς πέφτανε πάνω στις σκηνές για να παρακολουθούνε κάθε κίνηση.

.....

Σαν είδαμε από παντού τους αλφαμίτες με τα μαστίγια τα ρόπαλα να χτυπούνε, νιώσαμε πως είμαστε χαμένες. Να μας σκοτώσουνε ολότελα δεν το 'χανε σκοπό (διαγραμμένο: γιατί δεν το σήκωνε το κλίμα και τα σχέδιά τους θα χαλούσαν). Μπορούσανε όμως να μας σακατέψουνε και να μείνουμε ανάπηρες. Λοιπόν αρχίσαμε μ' όλη μας τη δύναμη να φωνάζουμε βοήθεια και να βογγάμε δυνατά. Νομίζαμε πως αυτό θα μας έσωζε, πως η φωνή και τα βογγητά μας θ' ακούγονταν μακρινά στους άλλους καταυλισμούς, θ' ακούγονταν από τα καϊκια που περνούσαν, από τα βουνά που μας κρύβανε τον Πειραιά και την Αθήνα.

Φυσούσε κι' ο άνεμος βορεινός Γενάρη μήνα, ξερός και παγωμένος, πάγωνε το σώμα και τις ψυχές μας κι' έπνιγε τις φωνές μας. Αλλά εμείς όσο φρενιάζανε οι βασανιστές μας (διαγραμμένο: κι οι αέρηδες), τόσο φωνάζαμε πιο δυνατά.

Κατά το μεσημέρι εσταμάτησε το κακό. Μέσα στο «θέατρο» ήτανε ξαπλωμένες πληγωμένες γυναίκες κι' άλλες από πάνω τους θρηνούσαν. Άλλες με την τρέλλα και τον πανικό στα μάτια πηγαινοέρχονταν στα χωματένια σκαλιά. Είδανε τη βία και τη φρίκη μπρος στα μάτια τους και δυσκολεύονταν να πιστέψουνε πως είναι ακόμα γερές και ζωντανές.

Τότες ακούστηκε μια σάλπιγγα να διαλαλή συσσίτιο...

Εδώ οι δουλειές όλες ήτανε τόσο καλά οργανωμένες που τίποτα δεν έλειπε από την ωρισμένη ώρα. Τώρα προσκλητήριο, τώρα βασανιστήρια, τώρα συσσίτιο, τώρα μάθημα εθνικής αγωγής, τώρα σιωπητήριο...

Όσες μπορούσανε να κανονίσουνε τα πόδια τους τρέζανε στις σκηνές να πάρουνε κατσαρόλι και κουτάλι, κύπελο για νερό και κανένα ζεστό ρούχο.

Είχανε φακή κείνη τη μέρα κι' η ευωδιά της ξεχυνότανε ολόγυρα από τις κουζίνες σαν παρηγοριά και σαν ελπίδα πως δε μας ξεχάσανε οι (διαγραμμένο: καλοί) άνθρωποι. Οι μαγέροι μας γεμίσανε τις караβάνες φαΐ, δώσανε ψωμί και νερό. Δεν μπορούσανε να μας μιλήσουνε γιατί μπροστά στεκότανε οπλισμένοι φρουροί. Πήρα την εγγλέζικη караβάνα μου (διαγραμμένο: που μού 'χε στείλει η μάνα μου στη Χιο) γεμάτη αχνιστή φακή, έτρεχα προς τη σκηνή μου να φάω γρήγορα πριν αρχίσουν άλλες ταλαιπωρείες.

Στους ώμους μου είχα ριγμένο ένα παλτό που μού' ραψε από κουβέρτα η Γιάννα στο Τρίκκερι. Ξαφνικά ο βορειάς με μια φυσιά μου αναποδογύρισε το φαγί πάνω στο παλτό και τη φούστα μου. Έβλεπα σαν αποβλακωμένη το λάδι να τρέχει πάνω στις κάλτσες μου κι' ήτανε σα νά 'βλεπα το αίμα μου να τρέχει. Πώς, με δίχως νερό και σαπούνι, με τα πληγιασμένα μου χέρια πού 'χανε πρηστεί πάλι από τις χιονίστρες, θά 'πλυνα τα ρούχα μου; Και τι θά 'βανα για ν' αλλάξω; Πήγα να ζητήσω άλλο φαΐ, μα μόλις με είδανε οι σκοποί με κυνήγησαν με φοβέρες και βρισιές (διαγραμμένο: κάμποσες κατακεφαλιές), γιατί σίμωνε η ώρα της «Εθνικής και ηθικής αγωγής». Πήγα τρέχοντας στη σκηνή μου, κάθισα στα στρωσίδια μου, έκοψα το ψωμί με κόπο, γιατί τα χέρια μου είχανε μαργώσει

από την παγωνιά, το βουτούσα λίγο στο νερό κι' έτρωγα. Τρέχανε τα δάκρυά μου χωρίς να το θέλω, για την κατάντια μου, για τις πληγές μου, για ό,τι με περίμενε ακόμα...

Μ' είδε η Ελένη από πιο πέρα κι' ήρθε κοντά μου. Μού 'δωσε μια κονσέρβα πού 'χε φυλαγμένη στο σακούλι της και προσπαθούσε μ' ένα καρφί και μια πέτρα να την ανοίξει.

(διαγραμμένο: Οι σάλπιγγες ορίζανε τη μέρα μας και χωρίζανε τις ώρες μας με τον ήχο τους) Ωρα τρεις μετά το μεσημέρι μας βάλανε στη γραμμή και μας πηγαίνανε στο θέατρο για ν' ακούσωμε την εθνική και ηθική αγωγή. Βγαίνανε αξιωματικοί να μας μιλήσουνε πάντα για το ίδιο πράμα. Όπου δεν έπιανε το ζύλο νομίζανε ότι θά 'πιανε η φοβέρα με το λόγο. Μα εμείς αντέχαμε, αντέχαμε τρομαγμένες, χτυπημένες, άρρωστες. Κάθε βράδυ που εμαζεμόμαστε στις σκηνές μας και βλέπαμε την κάθε μια στη θέση της κρυφή χαρά γέμιζε την ψυχή μας, κι' η ελπίδα πως όσο κρατάμε τόσο τα βάσανά μας θα λιγοστεύουνε. Από τους κοντινούς καταυλισμούς που μένανε οι άντρες (διαγραμμένο: όσοι δε βαστάζανε τα βάσανα και κάνανε δήλωση) μας στέλνανε ό,τι μπορούσανε. Τρόφιμα, φάρμακα, πού και πού καμιάν εφημερίδα, κανένα σημείωμα με τα νέα και κάμποσα παντελόνια να τα φοράμε για το κρύο. Τα παντελόνια – έγραφε κάποιος – ταιριάζουνε σ' εσάς που κρατήσατε (διαγραμμένο: σαν ηρωίδες) στα τόσα βάσανα. (διαγραμμένο: Ηρωίδες, όχι, δεν είμαστε ηρωίδες. Ζήσαμε τον τρόμο και τα βάσανα με την ελπίδα και με τη βεβαιότητα πως υπάρχουνε και χειρότερα. Πως πρέπει να βαστήξουμε την ψυχή μας ακέρια στον αφρό. Πρέπει να βαστήξουμε για να σωθούμε.)

Περάσανε οι δυο μήνες του χειμώνα και ποτέ δεν έβρεξε. Καμιά φορά μελανά σύννεφα μαζεύονταν πάνω από τους λόφους και θαρρούσε πως ώρα την ώρα θα πέσει βροχή να ξεπλύνει το στρατόπεδο από τη σκόνη και να φυτρώσει λίγο πράσινο χορτάρι (~~στο χόμα~~). Γύρω από τις σκηνές εβάζαμε τενεκέδια και κουβάδες για να μαζέψουμε λίγο νερό και να πλύνουμε τα σώρουχά μας. Έπεφταν λίγες σταγόνες κι' ύστερα ένας άνεμος παράσερνε τα σύννεφα της βροχής κι' ο ουρανός γινότανε καταγάλανος κι' ολόξερρος. (διαγραμμένο: Ένας ήλιος με θερισμένες τις ζεστές του αχτίνες έβγαине, σκληρός κι' αδιάφορος.)

Όλη τη στεριά όπου είχανε στήσει τις σκηνές την είχανε καλά ξυσμένη από τους θάμνους και τους βράχους κι' απόμεινε το ασπριδερό χώμα που οι αέρηδες εσήκωναν κουρνιαχτό κι' αντάρα. Δεν ημπορούσες να δης δέκα μέτρα ομπρός σου τι γινότανε. Οι άνεμοι ήτανε τόσο δυνατοί στο Μακρονήσι που σήκωναν ακόμα και το ψιλό χαλίκι και το πετούσανε στα πόδια μας, στα μαλλιά μας, στα μάτια μας. Αδύνατο να βγης από τη σκηνή δίχως τσεμπέρι και γυαλιά. Στις καντίνες επουλούσανε ακριβιά «γυαλιά» για τα μάτια από άσπρη τζελατίνα, παγούρια για νερό και σαπούνι της θάλασσας.

Κι' όλο βρίσκονταν αφορμές να μας στερούνε το πόσιμο νερό. Πότε χάλασε το «βυτιοφόρο», πότε τέλειωσε το νερό, πότε δεν ήρθε το «υδροφόρο», πότε δίνανε το λιγοστό νερό στο δεύτερο λόχο όπου μένανε οι γυναίκες όσες υπογράψανε δήλωση.

Το βυτιοφόρο, το υδροφόρο, το νερό, ο κουβάς, το σταμνί, το παγούρι, όλο τούτες οι λέξεις πλέανε συνεχώς πάνω στη γλώσσα μας, με λαχτάρα κι' απαντοχή τις ελαλούσανε τα ξεραμένα χείλια μας. (διαγραμμένο: Γυναίκες είμαστε κι') Είχαμε ανάγκη το νερό σαν και το ψωμί (διαγραμμένο: να πλύνουμε το κορμί μας και σώρουχά μας.) Όταν η βρωμιά μας ήτανε αβάσταχτη πηγαίναμε κάτω στη θάλασσα όπου ήτανε τ' αποχωρητήρια κι' όπου μας είχανε αφήσει λίγα μέτρα να πλύνουμε τα πιατικά μας. Εκεί πετούσαμε τα ρούχα μας κι' εμπαίναμε μέσα στο παγωμένο κύμα, Γενάρη μήνα, για να πλυθούμε

(διαγραμμένο: ξεπλύνουμε τα ξερά αίματα και τη βαρειά μυρουδιά της σάρκας). Κι' όσο ο βοριάς ήτανε πληγωμένος στη στεριά τόσο το νερό της θάλασσας το δεχότανε το κορμί στην αρχή μ' ανατριχίλα κι' ύστερα με κάποια ευχαρίστηση. Το σαπούνι τ' αρμυρού νερού έκανε αφρό, πλέναμε τα μαλλιά μας, σαπουνίζαμε τα μέλη μας κι' ύστερα τουρτουρίζοντας παίρναμε ένα κουρέλι, σκουπιζόμαστε κι' εβάζαμε τα ρούχα μας. Κουκουλωνόμαστε και καμιά κουβέρτα κι' ετρέχαμε στη σκηνή μας πριν ν' αρχίσουνε τα προσκλητήρια κι' η ώρα της «Εθνικής Αγωγής». Κάλλιο λέγαμε να 'ρθει η αρρώστια να μας βρει πλυμένες παρά να συχαίνεται κανείς να σκύψει απάνω μας.

Ήρθανε μια φορά στη Μακρόνησο νοσοκόμες και γιατροί ολόκληρο συνεργείο, για να μας μπολιάσουνε. Μας πηγαίνανε ομάδες ομάδες σε μια σκηνή όπου οι προστάτες της υγείας μας είχανε στήσει τα σύνεργά τους. Σταθήκαμε στη μπάντα. Εκείνοι ασπροφορεμένοι, οι νοσοκόμες καλλωπισμένες με βαμμένα περιποιημένα νύχια μας κυττάζανε με κάποια συχασιά μαζί και λύπηση. Έπρεπε να γδυθούμε πρώτα γιατί το μπόλι θα γινότανε ψηλά στον ώμο. Λοιπόν ξεντυνόμαστε μια μια κι' ακουμπούσαμε το σώρουχό μας προσεχτικά στο μπάγκο και πηγαίναμε. Οι γιατροί κι' οι νοσοκόμες κυττάζανε τα φθαρμένα και χιλιοραμμένα μας ρούχα και θαυμάζανε την πάστρα. Περιμένανε ψείρες και μπόχα, με το δίκιο τους, αφού ξέρανε πως στη Μακρόνησο δεν υπήρχε νερό (διαγραμμένο: παρά μονάχα για να πιεις), κι' ούτε μπορούσανε να φανταστούνε πως πηγαίναμε στη θάλασσα για να πλυθούμε. Το 'χανε να το λένε αναμεταξύ τους και το βράδυ για βραβείο ας πούμε μας στείλανε δυο αυτοκίνητα νερό....

.....

Και καλύτερα πού 'μαστε σ' ετούτο τον τόπο όπου η περίσταση κι' η ζωή μας ταιριάζανε με τη σκληράδα της στεριάς και της θάλασσας, παρά στις πρασινάδες και στα μύρια λουλούδια του Τρίκερι, με τα ζεστά και μεγάλα φεγγάρια μέσα στις παραμυθένιες νύχτες, να τα κυττούμε μεσ' από τη δυστυχία μας. Να κυττάζουμε ολόφωτα τα βαπόρια που περνούσαν το στενό ανάμεσα Στερεά Ελλάδα και Πήλιο (διαγραμμένο: να γλυστρούνε μακάρια την ακύμαντη θάλασσα).

Καλύτερα ταίριαζε με τη πικραμένη ψυχή μας, ο βοριάς κι' η θυμωμένη θάλασσα.

.....

Μέρα με τη μέρα μαλάκωνε η μεγάλη δυστυχία του Μακρονησιού κι' οι βασανιστές μας αρχίσανε να λασκάρουνε τα σκοινιά. Φέρνανε πιο συχνά νερό για να πιούμε μας αφήσανε ένα κομμάτι γυαλό να πλυνόμαστε, μας δίνανε τα ταχυδρομικά δελτάρια που στέλνανε οι δικοί μας και παίρνανε δικά μας. Δε μπορούσαμε βέβαια να γράψουμε για το πώς περνούμε στο στρατόπεδο, μα ήτανε κι' αυτό μια παρηγοριά. Στη χώρα γίνανε οι εκλογές κι' ο Πλαστήρας που ανάλαβε την κυβέρνηση έταξε στον κόσμο πως θα καταργήσει τα στρατόπεδα και τα βασανιστήρια. Τα στρατόπεδα κι' οι εξορίες δεν διαλυθήκανε, μα πάμανε τα χτυπήματα κι' οι πολλοί ζευτελισμοί.

Λέγανε πια πως θα φύγουμε από το Μακρονήσι για τον Άγιο Στράτη.

Φύγαν πρώτα οι βαρειά άρρωστες....

Είδαμε σαν αστραπή να περνούνε κι' οι άντρες που θα φεύγανε για τον Άη Στράτη. Πήγαμε κοντά στο συρματοπλέγμα, τους χαιρετούσαμε ζαναμένες, φωνάζαμε,

κυττούσαμε, παρακαλούσαμε, μα τ' αυτοκίνητα ετρέχανε πιο γρήγορα κι' από τον άνεμο κι' η φωνή μας ξεσκιζότανε κι' εσκορπιζότανε φύλλα φτερά...

Την άλλη μέρα ήρθανε δυο πολεμικά βαπόρια να παραλάβουν εμάς. Γίνηκε προσκλητήριο, μας μετρήσανε, μας ξαναμετρήσανε. Δώσανε «ξηρά τροφή» για το ταξίδι, ρέγγες κι' εληές (διαγραμμμένο: όσο για νερό είχε κι' ο γιαλός...)

Μπήκαμε στα βαπόρια, κάτσαμε στο πάτωμα πάνω σε καμιά κουβέρτα, ο ήλιος μας εχτυπούσε, οι μύγες που συνταξιδεύανε μας τσιμπούσανε λυσσασμένες. Χωροφύλακες ολόγυρά μας. Η φρουρά άλλαζε. Ο στρατός μας παράδωκε πάλι στη χωροφυλακή. Παλαιοί μας γνώριμοι καλογνωρισμένοι. Μέσα στο καράβι δε μας αφήσανε να κουνηθούμε από τη θέση μας. (διαγραμμμένο: Ήταν και καινούργιοι νεοσύλλεκτοι και θαρρούσανε πως όσο πιο πολύ δείχνουνε την εξουσία τόσο και τους λογαριάζουμε.)

Εκεί που μας βρίζανε ήρθανε ναυτικοί κι' απλώσανε την τέντα πάνω από τα κεφάλια μας, για το λιοπύρι και για και για την υγρασία της νύχτας. Η θάλασσα γυαλοκοπούσε πεντάμορφη και τ' αγεράκι δρόσιζε την καρδιά. Καταλάβαμε πως ο καπετάνιο ήτανε καλός άνθρωπος. Είδαμε που πήρε κατά μέρος τον αρχιχωροφύλακα και του 'πε πως όσο είμαστε στο βαπόρι του, εκείνος μας εξουσιάζει, εκείνος διαφεντεύει. Χρόνια πολλά έχουν περασμένα μ' ακόμα θυμάμαι το πρόσωπό του. (διαγραμμμένο: Πάντα θα 'θελα να συντύχει και να τον ξαναδώ στο δρόμο μου.) Ήτανε ώριμος, λιοκαμένος πολύ, με γαλανά μεγάλα μάτια καμαρωτά φρύδια και στενά χείλη. Οι καμάρες των φρυδιών του ανοίγανε προς ένα μεγάλο θολωτό μέτωπο, ίδιος άγιος σαν εκείνους που ζωγραφίζαν οι Βυζαντινοί. Λοιπόν πάνω σ' εκείνη τη μορφή έβλεπες ημεράδα, σιγουριά, αυστηρότητα και καλοσύνη. Πώς τον λέγανε; Δεν έμαθα ποτέ μου. Όταν εβράδυνασε διάταξε τους ναύτες ν' ανοίξουνε τα ντεπόζιτα και να μοιράσουνε νερό στις διψασμένες κρατούμενες. Μοίρασε κουβέρτες για τις γερόντισσες και τα παιδιά. Η καλοσύνη του χαροποίησε την καρδιά μας. Μαθημένες από την αγριάδα και το μίσος, την κατραπακιά και την προσβολή, ευχαριστηθήκαμε διπλά. Οι χωροφύλακες ξυνίσανε τα μούτρα, ύστερ' αδιαφορήσανε. Γύρανε κοντά στ' όπλο τους και λαγοκοιμήθηκαν.

Όταν ενύχτωσε βγήκ' ένα φεγγάρι ολόγεμο κι' ολοκάθαρο, σαν πρόσωπο γελαστό. Ήταν Αύγουστος, κι' η ζέστη κρατούσε και μέσα στο πέλαγος. Ίδρωσ περιλούζε τα πρόσωπά μας, θέλαμε ν' ανασάνουμε. Βγήκαμε μια παρέα πιο ψηλά στ' απάνω κατάστρωμα κι εκαθίσαμε σ' ένα πάγκο. Απ' εκεί κυττούσαμε το καράβι να προχωρεί στην πηχτή θάλασσα με τ' ασήμια του φεγγαριού. Μαγεία. Ονειροφαντασιά. Αθόρυβα κάποιος ήρθς προς εμάς. Ένας άντρας ψηλός ξεσκούφωτος με μια σκούρα φανέλλα κλειστή ως το λαιμο, σα να 'τανε χειμώνας... Ο καπετάνιος! Είπαμε σιγά. Ήρθε και κάθισε κοντά μας. Τον ρωτήσαμε πού μας πάνε. Αυτός εδώ λέγαμε δε θ' αρνηθή να μας πει ένα λόγο. Πού μας πάει το καράβι σας; Δε μας είπε. Είχε λέει διαταγή να το κρατήση μυστικό. Ξέραμε. Ήταν η συνηθισμένη ταχτική τους να μας γυρίζουνε τα νησιά χωρίς να μας λένε για πού μας πηγαίνουνε.

-Ποια είναι τούτη η θάλασσα; Τον ξαναρωτήσαμε. – Βρισκόμαστε κοντά στην Εύβοια, στις νότιες Σποράδες, είπε σιγά. Μας κύτταζε με συμπόνια, στοχαστικά. Εμείς πήραμε θάρρος από την ημεράδα του κι' αρχίσαμε να του μιλάμε για τις περιπλανήσεις μας τέσσερα χρόνια τώρα στα νησιά. Μας άκουγε σιωπηλός, δε γύρισε σαν άλλοι να μας πει Γιατί, Γιατί δεν κάνουμε μια δήλωση να γυρίσουμε τα σπίτια μας. Αυτό μας ζέστανε πιο πολύ και πάλι αρχίσαμε να τον ρωτάμε για τον έξω κόσμο. Τα λόγια του ήτανε λίγα,

μετρημένα, κι' η συμπάθειά του φανερή. Πού και πού ανάμεσα στο φως του φεγγαριού και στο γαλανό καπνό της πίπας του με κυττούσε βαθιά με τρυφερότητα (διαγραμμένο: χαϊδευτικά θα 'λεγα).

Πόσα χρόνια είχε να με κυττάζει έτσι δα άνθρωπος! Ταράχτηκα. Είμουν εικοσιδύο χρονώ. Μπορεί να 'μαι όμορφη, σκέφτηκα, μέσα σ' αυτό το φως, μπορεί να λάμπουν τα μαλλιά μου κι' ας μην τά 'λουσα καιρό τώρα.

Μα τι ομορφιά μπορεί να 'χα με το φόρεμα του ερυθρού σταυρού, μπαλωμένη στις μασχάλες, με τα χοντροπέδιλα και τ' απεριποίητο πρόσωπο; Κείνη τη στιγμή θυμήθηκα πόσο είμουνα κακοντυμένη και παραμελημένη κι' όμως Εκείνος δεν έπαβε να με κυττάει και να μου χαμογελάει με συμπάθεια. (διαγραμμένο: Θα 'θελα να 'μαστ' κει όλη τη νύχτα κι' εξέχασα την κούραση και τη νύστα μου. Ας μην ετέλειωνε τ' όνειρο εκείνο που μ' είχε συνεπαρμένη σ' έναν άλλον κόσμο, στον κόσμο της ευτυχίας.)

Ήταν αργά πολύ, άρχισε να πέφτει δροσιά κι' ήμαστε ψιλοντυμένες. Ο καπετάνιος μαθημένος από τις θάλασσες φορούσε μάλλινο πουλόβερ.

Πήρε τέλος η συντροφιά. Κατεβήκαμε στα στρωσίδια μας να κοιμηθούμε ως το πρωί.

Το βαπόρι, μας είπε ο καπετάνιος, θα 'τανε το πρωί στη Χαλκίδα! Τότες καταλάβαμε πως δε θα μας πήγαινε στον Άγιο Στράτη όπως επιθυμούσαμε. Ήτανε φανερό πως θα μας πετούσανε πάλι στο Τρίκερι για χρόνια ολομόναχες ώσπου να κουραστούμε και να παραδοθούμε. Φανερό πως στον Άη Στράτη κοντά στους άντρες θα δυναμώναμε, γιατί θα 'τανε πιο εύκολη η ζωή μας.

Φτάσαμε στη Χαλκίδα. Χρόνια είχαμε να δούμε πολιτεία κι' ανθρώπους μαζεμένους στο λιμάνι. Σπίτια και δρόμους ήμερους, χρόνια είχαμε να δούμε το πρόσωπο της ειρήνης. Η Χαλκίδα μας φώναζε από τα μουράγια της κουράγιο κι' άνθρωποι πολλοί που 'δανε το βαπόρι να περνάει μας χαιρετούσανε με τα μπάτσα ψηλά. Οι χωροφυλάκοι αγριέψανε σα μας είδανε ν' αντιχαιρετάμε και να τραγουδάμε συνεπαρμένες από την ομορφιά της πόλης. Ώρες τέσσερεις περιμέναμε να στρώσουνε τα νερά για να περάσει το αρματαγωγό. Ψηλά ο καπετάνιος βαστούσε τα κιάλια του κι' εκύτταζε τις στεριές. (διαγραμμένο: Μα μου φαίνονταν πως έψαχνε μέσα στο γυναικομάνι να δη το γκριζοπράσινο φουστάνι μου και τα λουσιμένα μου μαλλιά.)

Νερό είχαμε πολύ να ξεδιψάσουμε και να πλυθούμε. Επίναμε, επίναμε φχαριστημένες, επλώναμε και τα σταφύλια που μας μοιράσανε στο καράβι (διαγραμμένο: εξούσαμε τη χαρά μικρή και μεγάλη και την εμπάζαμε στην καρδιά μας για τις δύσκολες μέρες που μας μέλλονταν.)

(διαγραμμένο: Κι' εμάθαμε την τέχνη να τη βρίσκουμε όπου να πεις, και στην πιο μεγάλη φουρτούνα, στον ξεσηκωμό, στο διωγμό. Έν' αστειό, ένα τσαμπί σταφύλι, ένα τραγούδι, ο ήλιος, το νερό, ο καλός λόγος, ήταν αφορμές για να χαρούμε και να δυναμώσουμε.)

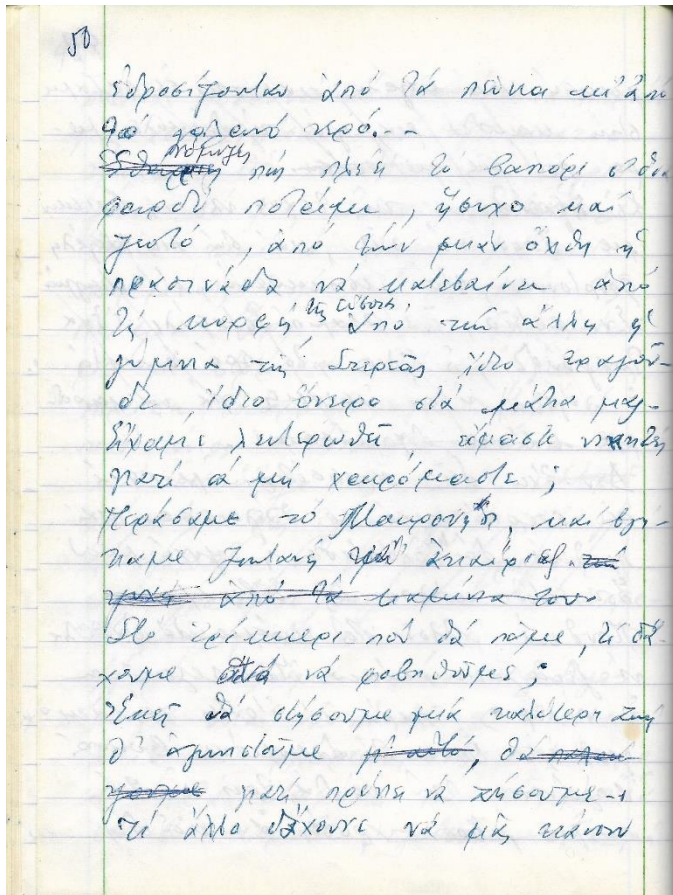
Δεν έχω δει περισσότερη ομορφιά σε στεριά και σε θάλασσα και πουθενά δεν την εχόρτασε η ψυχή μου όσο στον κόλπο της Εύβοιας. Πουθενά αλλού στον κόσμο δε θα 'θελα να ξεκαλοκαιριάσω όταν τελειώσει ο πόλεμος παρά σ' ετούτες τις ακρογιαλιές: Όπου τα δασωμένα βουνά απλώνανε την ποδιά τους ως το κύμα, όπου χρυσές αμμουδιές εδροσίζονταν από τα πεύκα κι' από το γαλανό νερό.

Νόμιζες πως πλέει το βαπόρι σ' ένα φαρδύ ποτάμι, ήσυχο και ζεστό, από την μια όχθη η πρασινάδα να κατεβαίνει από τις κορφές της Εύβοιας, από την άλλη η γύμνια της Στερεάς ίδιο τραγούδι, ίδιο όνειρο στα μάτια μας. Είχαμε λευτερωθεί, είμαστε νικητές, γιατί να μη χαιρόμαστε;

Περάσαμε το Μακρονήσι και βγήκαμε ζωντανές κι' ακέριες (διορθωμένο: με ακέρια την ψυχή απ' τα καμίνια του). Στο Τρίκερι που θα πάμε, τι θα 'χουμε να φοβηθούμε;

Εκεί θα στήσουμε μια καλύτερη ζωή, θ' αγωνιστούμε, γιατί πρέπει να ζήσουμε. Τι άλλο θα 'χουμε να μας κάνουν οι δεσμοφύλακες;

Γιούλη (Αγγελική) Χρονοπούλου

Χρονικό του Δρυμίου
1947-1952

- Δραστηριότητες από το ξεκίνημα της πρώτης στα
μια για τα χρόνια της λειτουργίας -
Νοέμβριος 1960